

Vluchtige blikken in het hiernamaals? Richard Brooks

Richard Brooks is emeritus professor filosofie aan de universiteit van Oakland, Michigan (Verenigde Staten).

Hij is gespecialiseerd in Indiase en Chinese filosofie en parapsychologie, en schreef boeken en artikelen voor theosofische tijdschriften.

Bijna alle wereldgodsdiensten verkondigen één of andere vorm van bewust leven na de dood van het fysieke lichaam. In de recente geschiedenis is het echter usance geworden om de waarheid van dergelijke geloofsovertuigingen ter discussie te stellen. Uiteindelijk bestaat er een aanmerkelijk verschil van inzicht tussen de godsdiensten – en tussen de theologen die deze godsdiensten uiteenzetten – over de aard van dit leven na de dood. Feitelijk worden de ideeën soms door tegenstanders van theologie ‘mythologieën’ genoemd in een poging om deze buiten beschouwing te laten, door te suggereren dat ze geen serieuze aandacht van wetenschappelijk ingestelde mensen verdienen. Alle menselijk gedrag, inclusief ons geestelijk leven met zijn religieuze ideeën, kan naar hun zeggen in termen van neurofysiologie worden verklaard. Dit is een vorm van ‘reductionisme’ (noot 1). Als de neuronen niet meer ‘gloeien’ stopt het leven, stopt het denken (de mind), stopt het bewustzijn, dus er is niets na de dood. De optimistische religieuze overtuigingen mogen troostrijk zijn, mogen zelfs enige sociale waarde hebben, maar ze zijn niet *waar*. Tenminste, dat zeggen zij.

De dood, beargumenteren zij, is een reëel feit (a fact of life). Zij zou kalm en objectief geaccepteerd kunnen worden. Zoals een ex-collega in de biologie eens zei: ‘We zijn allemaal geprogrammeerd om te sterven.’ Dat wil zeggen dat het lichaam zichzelf door celdeling slechts tot een zeker punt kan herstellen; daarna volgt een geleidelijk verval, tot de dood zich inzet. Dit onvermijdelijke einde zou kunnen worden vertraagd – dat wil zeggen, iemands leven kan worden verlengd – door ziektes uit te bannen, door iemands lichaamstemperatuur met één of twee graden te verlagen, door een verstandig dieet te volgen (hij adviseerde vegetarisme), door langzamer te ademen, enzovoort. Het einde kan echter niet worden vermeden en moet daarom rationeel en kalm worden geaccepteerd. Maar wat gebeurt er dan precies? De meesten van ons hebben hierover bepaalde

overtuigingen, maar we zouden moeten toegeven dat we niet echt weten, en wat we niet echt *weten*, dat vrezen we. Het is moeilijk om iets dat we vrezen kalm te accepteren. Dit feit zorgt ervoor, zoals Shakespeare in Hamlet's beroemde alleenspraak zegt, dat *'we liever onze huidige kwalen verdragen, dan te vluchten naar andere die we niet kennen'*.

We proberen dus deze angst met verschillende theologieën te onderdrukken. Is deze poging slechts dwaasheid, zoals reductionistische wetenschappers en filosofen beweren? Overweeg dit: kun je je een 'onbeschreven niets' na de dood voorstellen, een stoppen van bewustzijn? Denk erover na. Feitelijk is het logischerwijs onmogelijk dit te doen. Je iets voorstellen is een bewuste daad; men kan niet een bewust *denkbeeld* hebben van geen-bewustzijn, van geen-denkbeeld. Om die reden is de bewering dat er geen bewustzijn is na de dood van het lichaam en zijn hersens, niet gebaseerd op enige ervaring. Het is een hypothese die is gebaseerd op bepaalde aannames dat wetenschappers uiteindelijk in staat zullen zijn alle mentale activiteit te verklaren in termen van hersenactiviteit. Reductionisme. Ze geven toe dat het nu niet mogelijk is dit te doen; maar ze beweren dat het 'ooit' in de toekomst mogelijk zal zijn, met andere woorden: het is een geloof, een hoop. Als zodanig staat het op gelijke voet met het geloven in voortbestaan. Hoe zou iemand deze strijd tussen tegengestelde overtuigingen kunnen beslechten? Hier is het dat ervaringen, zoals de bijna-dood-ervaring (BDE), naar voren komen.

In tegenstelling tot het huidige cynisme van de meeste wetenschappers, heeft een aantal wetenschappers dat reductionisme bestreden door te wijzen op, en onderzoek te doen naar bepaalde fenomenen die, genomen voor wat ze waard zijn, de beweringen over het voortbestaan van persoonlijk bewustzijn na de dood van het fysieke lichaam, 'leven na de dood' zoals dat meestal wordt genoemd, lijken te ondersteunen. En het is niet slechts de BDE waarop zij hun conclusies baseren, maar zij nemen ook een grote verscheidenheid van andere fenomenen in aanmerking, zoals de zogenaamde buiten-het-lichaam-ervaring (BLE), verschijnselen van verschillende aard, beweerde communicatie met de overledene, herinneringen aan een vorig leven, en psychische fenomenen zoals buitenzintuiglijke waarneming en psychokinese (noot 2). Natuurlijk moet elk van deze fenomenen aan zorgvuldig kritisch onderzoek worden onderworpen. Men wil niet lichtgelovig zijn, noch dogmatisch sceptisch. Men wil al dit soort beweringen kritisch onderzoeken en wegen (dat wil zeggen, eerlijk en objectief) om te bepalen wat ze werkelijk betekenen, als dat al iets zou zijn, en wat ze, als ze kritisch onderzoek doorstaan, over de menselijke natuur te kennen geven.

Het is mijn overtuiging, na meer dan veertig jaar studie van deze fenomenen, luisteren, lezen van werkstukken over het onderzoek ernaar door competente wetenschappers, na een nadere studie van uiteenlopende hypothesen die deze ondersteunden, dat de eenvoudigste hypothese die

dit alles verklaart, is dat het menselijk wezen meer is dan een fysiek lichaam. In andere woorden, pogingen tot reductionistische verklaringen

1. kunnen de fenomenen niet voldoende verklaren
2. zijn veel meer gecompliceerde theorieën of
3. zijn niet-empirische *ad hoc* hypothesen die uitsluitend zijn bedacht om het reductionistische dogma te beschermen.

Als wij echter meer zijn dan alleen maar een fysiek lichaam, is het een open vraag of dit stukje 'meer' de dood zou kunnen overleven. Het zou onmogelijk zijn mijn overtuiging volledig uiteen te zetten in een kort artikel als het onderhavige. Laat ik mij daarom uitsluitend focussen op de bijna-dood-ervaring.

Er wordt wel gesuggereerd dat de BDE in China een rol heeft gespeeld bij het tot stand komen van het zuivere boeddhisme (Pure Land Buddhism) in de vijfde eeuw (Carl B. Becker, *The Centrality of Near-Death Experiences in Chinese Pure Land Buddhism*, *Anabiosis: The Journal of Near-Death Studies* 1.2, december 1981,; 154-171). Veel culturen geloofden in de mogelijkheid van een buiten-het-lichaam-ervaring - één van de genoemde niveaus in het merendeel van de BDE's - en beweerden sjamanen gehad te hebben die daartoe in staat waren (D.A. Shiels, *A Cross-Cultural Study of Beliefs in Out-of-the-Body Experiences, Waking and Sleeping*, *Journal of the Society for Psychical Research*, 1978,; 697-741). Het is echter hoofdzakelijk in het laatste deel van de twintigste eeuw dat verslagen van BDE's voorkomen, eenvoudig omdat toen de technologie was ontwikkeld om iemand die naar de gewone maatstaven was overleden, weer tot leven te roepen. Zelfs toen duurde het tot de publicatie van Dr. Raymond Moody Jr.'s boek *Life after Life* in 1975 dat het fenomeen van zowel mensen die erin geloofden als van waarheidszoekers de aandacht trok. Sindsdien is een aantal boeken en artikelen over het onderwerp geschreven; mijn favoriet daarbij is de cardioloog Dr. Michael Sabom, iemand die begon als scepticus en omsloeg tot iemand die erin gelooft als gevolg van zijn persoonlijk onderzoek (Michael B. Sabom, *Recollections of Death* NY: Harper & Row, 1982); Kenneth Ring, *Life at Death* (NY: Coward, McCann & Geoghegan, 1980), en *Heading toward Omegcu in Search of the Meaning of Death* (NY: William & Morrow, 1984). Een samenwerkingsverband van onderzoekers in dit specifieke fenomeen werd opgericht en men startte de uitgave van een aan dit onderwerp gewijde krant.

Vóór het fenomeen nader te bespreken, is het echter nodig enkele zaken goed te onderscheiden. Zowel critici als enthousiastelingen laten namelijk soms na om dit te doen, met als gevolg dat totaal verschillende, maar op een bepaalde manier overeenkomsten vertonende fenomenen over één kam worden geschoren. Dit betreft de zogenaamde buiten-het-lichaam-ervaringen (BLE), doodsbetdvisioenen, de verwachte-dood-ervaring (VDE) en de feitelijke bijna-dood-ervaring (BDE). De buiten-het-lichaam-ervaring is, zoals eerder vermeld, een aspect of onderdeel van de BDE,

maar doet zich vaker voor, onafhankelijk van enig dreigend gevaar voor het lichaam. Soms wordt de buiten-het-lichaam-ervaring wel 'bilocatie' en soms ook 'autoscopie' genoemd, omdat het meestal bestaat uit het zien van het eigen lichaam vanuit een punt buiten het lichaam.

De buiten-het-lichaam-ervaring (BLE) wordt vaak 'wegverklaard' als zijnde gelijk aan een gedissocieerde, afgescheiden staat van meditatie, of aan verbeelding die is gebaseerd op de ervaring om zichzelf in een spiegel te zien, enzovoort. Ik had ooit een buiten-het-lichaam-ervaring bij vol bewustzijn: ik heb over een periode van veertig jaar regelmatig gemediteerd – en vanzelfsprekend zie ik mijn spiegelbeeld dagelijks – en geen van deze hypothesen kan mijn ervaring voldoende verklaren. Er bestaan ook ingenieus ontworpen experimenten om de buiten-het-lichaam-ervaring te onderscheiden van 'reizende helderziendheid' (traveling clairvoyance) en andere fenomenen.

De verwachte-dood-ervaring (VDE) vindt plaats als iemand zich midden in een ernstig ongeluk bevindt, of op weg is naar wat logischerwijze de dood zal zijn. Deze ervaring heeft enige overlap met de BDE, maar omdat geen dood (of bijna-dood) heeft plaatsgehad, moet zij als een afzonderlijk fenomeen worden geclassificeerd, en kan zij niet worden aangewend in een poging de BDE te verklaren. Doodsbedvisioenen zijn ook zeer verschillend van de BDE en vinden plaats als terminaal zieke personen bij hun volle bewustzijn kennelijk eerder gestorven vrienden of familieleden waarnemen, wat zij interpreteren als dat deze hen zouden komen halen. Daarom worden dit vaak 'weghaal-visioenen' (take away visions) genoemd (zie Karlis Osisd en Erlander Haraldsson, *At the Hour of Death* NY: Avon Books, 1977) en hun eerdere rapportage *Deathbed Observations by Physicians and Nurses* (NY: Parapsychology Foundation, 1961). Feitelijk kan de persoon die zo'n visioen had, pas uren of dagen later sterven. Dit is duidelijk niet zoals bij een BDE.

In de 'klassieke BDE', als we dat zo mogen noemen, stopt het hart, stopt de ademhaling en kan het lichaam beginnen koud aan te voelen. Er zijn zelfs meldingen dat in de zeer zeldzame gevallen dat hersenactiviteit tijdens een operatie in het ziekenhuis op de monitor zichtbaar was, het elektro-encefalogram (EEG) 'vlak' werd, oftewel geen hersenactiviteit meer aangaf. Natuurlijk vindt het merendeel van deze gevallen – waarschijnlijk de meeste – plaats buiten ziekenhuizen, dus de meldingen 'gestorven' zijn gebaseerd op informele observaties (pogen een pols te voelen, geen duidelijk rijzen en dalen van de borst waarnemen, enzovoort). De meeste EEG's registreren alleen de elektrische activiteit van de hersenen, dus 'vlak worden' van de lijn op de monitor betekent niet noodzakelijk dat *alle* hersenactiviteit is gestopt. Daarna wordt de patiënt gereanimeerd, vaak door een defibrillator. Het verslag van de ervaringen die een patiënt had tijdens de periode die 'klinisch dood' wordt genoemd, vormt de basis van de BDE. Deze verslagen verschillen van persoon tot persoon, maar ze

hebben bepaalde vaak terugkerende kenmerken, die verschillen al naar gelang de tijdsduur van de 'dood'. De patiënt dient binnen een paar minuten gereanimeerd te worden – sommige artsen spreken van slechts twee minuten, andere van twintig minuten als mond-op-mond beademing wordt toegepast – omdat anders het gebrek aan zuurstof in de hersenen het afsterven van cellen veroorzaakt zodat het geheugen, zelfs als wordt gereanimeerd, ernstige schade oploopt. Het is misschien het eenvoudigst om een 'basis-geval' te bespreken.

De patiënt die 'sterft' (tijdens een operatie, door een ongeval, verdrinking of als gevolg van een hartaanval) hoort iemand zeggen 'Oh, mijn God, hij is dood' of woorden van gelijke strekking. Hij probeert te antwoorden dat dit niet waar is, maar kan zijn stem niet gebruiken. (NB Ik gebruik hier voor het gemak even de mannelijke vorm om te vermijden steeds 'hij of zij' te moeten zeggen of iedere zin in het meervoud te moeten zetten, maar niet vergeten mag worden dat vrouwen en mannen even vaak verslag doen van de ervaring.) Hij kan daardoor even een alarmerend gevoel of een gevoel van paniek ervaren. Dit wordt dikwijls gevolgd door een soort zoemend geluid, waarna de persoon merkt zich buiten het lichaam te bevinden, kijkend naar pogingen het lichaam te verzorgen. Op dit moment realiseert de persoon zich dat hij geen pijn heeft, en krijgt hij het rustige gevoel een afstandelijke toeschouwer van het tafereel te zijn. Regelmatig zal de persoon, na reanimatie, aspecten van het tafereel beschrijven die onmogelijk toe te schrijven zijn aan normale zintuigen (bijvoorbeeld aan het gehoor, dat nog enige tijd in stand blijft nadat de andere zintuigen hun functie hebben beëindigd). De persoon heeft vervolgens het gevoel door een donkere plek te gaan – vaak beschreven als een tunnel of een vallei – en dan uit te komen op een schitterend gebied van onbeschrijflijke schoonheid waar alles overgoten is door een licht dat totaal anders is dan het licht op aarde. Op deze plek wordt hij ontvangen door een vriend, een warme aanwezigheid (die Moody beschrijft als 'een wezen van licht'). Deze persoon of 'dit wezen' geeft hem op telepathische wijze de geruststelling dat alles goed gaat, en helpt hem zijn vorig leven razend snel maar zeer gedetailleerd te overzien, onpersoonlijk en objectief, hem daarbij noch veroordelend voor fouten die hij heeft gemaakt noch prijzend voor zijn goede daden. Het 'wezen' biedt hem de mogelijkheid 'terug te gaan', maar de ervaring van de locatie is dusdanig dat het aanbod vrijwel altijd wordt afgewezen. Dan vindt de persoon zich gesteld voor een soort barrière – een muur, een meer, een rivier, een touw – waar 'het wezen van licht' hem mededeelt dat zijn 'tijd' nog niet gekomen is en dat hij 'terug' moet. Sommigen doen verslag van een gevoel terug te vallen in hun lichaam, maar de meesten vinden zich plotseling terug in het lichaam en voor het eerst voelen zij de pijn van het ongeluk of de hartaanval of het trauma dat hun 'dood' teweeg bracht. De ervaring is echter zo krachtig dat zij een transformerend effect heeft op het verdere leven van de persoon. (Terwijl ik dit artikel aan het schrijven was, kwam toevallig een vriend binnen die zijn BDE tijdens de tweede wereldoorlog beschreef.

De ervaring was, meer dan een halve eeuw later, nog springlevend in zijn gedachten.) De persoon verliest alle angst voor de dood, maar realiseert zich ook de waarde van het leven en wordt nogal ongeduldig bij de triviale zaken waaraan we gewoonlijk onze tijd, energie en geld verspillen. Hij voelt ook dat de ervaring zo waardevol is dat erover praten deze op de een of andere manier naar beneden haalt. Bij elke gelegenheid vindt hij geen woorden om haar behoorlijk te beschrijven, en als hij dan toch de ervaring probeert te delen met beroepsmedici, familie of vrienden ontmoet hij meestal zo'n ongeloof dat hij stopt met praten. Het is feitelijk een hele verademing als hij iemand vindt – een professional als Moody of Sabom, iemand anders die een BDE heeft gehad of een theosoof – die hem serieus neemt.

Dit zijn de typische kenmerken van een volledige ervaring. Persoonlijk heb ik enkele mensen ontmoet die deze ervaring hebben gehad of die iemand kennen die deze heeft gehad. Hun verslagen tijdens gesprekken met mij vertonen het zelfde patroon als hierboven uiteengezet. Ik ben ervan overtuigd (ik zou zelfs zo moedig willen zijn te zeggen dat ik weet) dat zij niet liegen. Dat is echter niet hetzelfde als te zeggen dat hun verslagen nauwkeurige beschrijvingen zijn van een leven na de dood; tenslotte stierven zij *niet*. Hun ervaring was een bijna-dood-ervaring. Dat betekent dat er nog iets doorging in het bewustzijn – en zoals we van neurofysiologische onderzoeken weten – in de hersenen.

Waarom zou dit alles niet slechts een soort door het brein opgeroepen fantasie zijn, het resultaat van het vrijkomen van morfine-achtige opioïden, het natuurlijke antwoord van het brein op stress?

Allereerst is er de gelijksoortigheid (hoewel geen volkomen gelijkheid) van de BDE's. Dit is precies wat iemand zou verwachten te ontdekken als verschillende mensen bijvoorbeeld getuige waren van hetzelfde tafereel of dezelfde muziek zouden horen. We interpreteren deze breintoestanden niet als fantasieën. Te stellen dat de BDE's fantasieën zijn, veronderstelt dat alle realiteit fysiek intersubjectief is, namelijk toegankelijk voor normale zintuiglijke waarneming (of de verlenging ervan door uiteenlopende instrumenten, zoals elektronmicroscopen).

Waar zijn de zintuigen gelokaliseerd? In het fysieke lichaam! Als iemand uitsluitend de ervaring van fysieke zintuigen als bewijs toestaat, zal hij natuurlijk alleen fysieke objecten en gebeurtenissen vinden.

Ten tweede zijn er tijdens de buiten-het-lichaam-ervaring regelmatig verslagen van gebeurtenissen, apparatuur, personen enzovoort die de 'dode' persoon onmogelijk zou kunnen geven, tenzij hij werkelijk bij het tafereel aanwezig was. Deze aspecten van de BDE worden gewoonlijk zorgvuldig buiten beschouwing gelaten door reductionisten.

Ten derde hebben onderzoekers aangetoond dat de BDE niet overeenkomt met een voorafgaande religieuze overtuiging: inderdaad schijnt zij zeer veelvuldig voor te komen bij niet-religieuze, of op zijn minst agnostische personen die vooraf niet geloofden in een leven na de dood. In dat geval

is het moeilijk te begrijpen hoe zo'n bijzonder 'verdedigingsmechanisme' tot stand zou komen. Ik woonde jaren geleden een symposium bij waarin onderzoekers hadden getracht uit te vinden of er bepaalde fysiologische, psychologische of socio-economische factoren waren die de personen die een BDE hadden ervaren met elkaar in verband brachten. Zij onderzochten meer dan honderd van dit soort factoren en vonden *geen* verband. Het lijkt er dus op dat we de ervaring serieus moeten nemen als zijnde op z'n minst een gedeeltelijk bewijs van voortleven.

Zoals eerder vermeld, is dat niet het hele verhaal. Als men naar het volledige scala van bewijzen kijkt (buitensluitend wat geen nauwkeurig onderzoek kan doorstaan, zoals de meeste fenomenen van mediums), wordt men gedwongen te concluderen dat het voortbestaan van persoonlijk bewustzijn na de dood van het fysieke lichaam een feit is. Wat de *aard* van deze staat na de dood is, is een ander verhaal en vraagt om afzonderlijk onderzoek. Over dat onderwerp kan theosofische literatuur zoals *De Mahatma Brieven aan A.P. Sinnett* of *Leven na de Dood* van C.W. Leadbeater, evenals hindoeïstische en boeddhistische teksten, een behoorlijke bijdrage leveren. Het is het toppunt van arrogantie om de hypothese van voortleven te verwerpen op basis van neurologisch bewijs. Natuurlijk vinden neurologische verschijnselen plaats tijdens de BDE. Als dat niet zo was, zouden mensen ze niet kunnen herinneren – of het zou geen BDE zijn. Het zou, als ik het zo mag noemen, een *totale dood* ervaring (*far-death* experience) zijn, en deze zou als zodanig niet worden gecommuniceerd met diegenen van ons die nog geïncarneerd zijn. Neurologie verklaart dus niets.

Niets van dit alles doet hoe dan ook afbreuk aan het belangrijke feit dat we onze aandacht moeten focussen op het huidige moment. Dat is uiteindelijk het enige moment waarin we werkelijk leven. Als we in onze ziel de 'bagage' van ons verleden met ons meedragen, belemmert dat ons in het heden om vrij en creatief te handelen. Als we toekomstbeelden (verwachtingen, plannen, voornemens) creëren, slagen we er vaak niet in deze te realiseren omdat ze niet overeenkomen met de reële werkelijkheid, met 'wat is' zoals J. Krishnamurti het noemde. Het zijn slechts projecties van onze geest.

Niettemin is één van de emoties die ons in het heden kan kwellen, de *angst* voor de toekomst. We zouden deze kunnen onderzoeken, zoals J. Krishnamurti en Zen ons zouden laten doen, en zodoende de illusoire aard ervan kunnen begrijpen en verdrijven. Niet iedereen kan dit. Een andere manier om met angst die is gebaseerd op onzekerheid of onwetendheid om te gaan is deze te verdrijven door middel van kennis. Dat is de waarde van onderzoek naar BDE en gelijksoortige fenomenen. Angst kan echter niet worden vervangen door een andere illusie, en dat is wat reductionisme is.

In dit artikel gebruikt de schrijver de termen:

NDE - Near Death Experience

BDE - bijna-dood-ervaring

OBE - Out of Body Experience

BLE - buiten-het-lichaam-ervaring

EDE - Expected Death Experience

VDE - verwachte-dood-ervaring

Noot 1: Reductionisme is het terugbrengen van een complexe theorie of voorstelling van de werkelijkheid tot een versimpelde (redactie).

Noot 2: Psychokinese is het bewegen van voorwerpen op paranormale wijze (redactie).

Uit: *The Theosophist* (1999) en *Theosophy Forward* (2015)

Vertaling: S.C.

Theosofie en muziek op het Internationaal Theosofisch Centrum

In de huiskamer van St Michaels House laat Martie Velthuis aan leden van de TS en geïnteresseerden levende muziek horen en gaat daar iets over vertellen.

Iedere keer wordt ook solfège-les geven om het gehoor te ontwikkelen door te herkennen. Zo mogelijk wordt er iets gezongen.

Als deze basis is gelegd helpen beide aspecten (ervaring en inzicht) ons om te begrijpen wat mevrouw H.P. Blavatsky leert in haar esoterische instructies uit *De Geheime Leer* deel III over de mens, muziek, kleuren en zevenvoudigheid. De bijbehorende teksten worden bestudeerd.

Iedereen is van harte welkom!

Data:

zaterdagmiddag 5-11, 3-12 (2016) en 7-1, 4-2, 11-3 en 1-4 (2017)

Tijdstip: van 14.00 tot ongeveer 16.00 uur.

Kosten: een kleine vrijwillige bijdrage

Plaats: St Michaels House, Valkeveenselaan 19, 1411 GT Naarden

Aanmelden: martievelthuis@gmail.com of 035- 541 71 18